

men ikke får belyst systematisk i Heins afsnit, trods den umiskendelige ændring af det politiske system siden det foregående århundredskifte. Forbavsende er også mangelen på omtale af de dybe ændringer i det gamle organisations- og partisystem. End ikke den radikale reduktion af fagforeningernes rolle i lønfastsættelsen og i arbejderpartiernes opbygning gennem 1990'erne har Søren Hein haft plads til at omtale i dette kapitel af århusianernes Danmarkshistorie.

Niels Thomsen

Danmark-Norge 1380-1814. Bind III: STÅLE DYRVIK: Truede tvillingriker 1648-1720, pp.451 (ISBN 82-00-12676-5) & Bind IV: OLE FELDBÆK: Nærhed og adskillelse 1720-1814, pp. 455 (ISBN 82-00-12675-7). Universitetsforlaget, Oslo, 1998.

Ligesom de to første bind af Danmark-Norges-historien (anmeldt i HT 98 p. 405-412) har forfatterne været frit stillet m.h.t. struktur og disposition for deres respektive bind.

Ståle Dyrvik indleder sit bind om perioden 1648-1720 med nogle relevante betragtninger over det uundgåelige spørgsmål, i hvilket omfang hertugdømmerne Slesvig og Holsten skal inddrages i en fremstilling af den gamle dansk-norske helstat, men når forbløffende hurtigt frem til at postulere, at »udvekslingsforholdet mellem Danmark og hertugdømmerne var begrænset«. Det er lidt en sær påstand, ikke mindst fordi Dyrvik selv blandt andet i de udenrigspolitiske afsnit inddrager det spændte forhold til Gottorperne igennem hele perioden. Det fremgår ved flere lejligheder, at Gottorp fra København betragtedes som meget vigtigere end Norge. Også de mange slesvigske, holstenske og tyske embedsmænd og officerer, der virkede i Danmark og Norge og som også Dyrvik fremhæver, taler mod den ovenfor fremhævede påstand. Hertugdømmernes indre historie – sociale, økonomiske, administrative og militære forhold – er slet ikke inddraget. Det skal forfatteren ikke høre mere for, idet konceptet, da det i sin tid udkastedes af Knut Mykland i den mesterlige forelæsning i Historisk Samfund i København i 1985 (siden trykt i *Historisk Tidsskrift* 86, 1986 p. 225-237) netop var et dansk-norsk projekt. At en helstatshistorie engang burde skrives, er i grunden indlysende.

Dyrvik ser Danmark-Norge som et regime forankret i det ene rige og uden for det andet rige, der blev mere eller mindre fjernstyret fra København. Ordet tvillingerige, der er brugt i bogens titel, er ikke heldigt, når der er tale om et storebror lillebror-forhold, hvilket forfatteren

selv i sidste kapitel – »tilbageblikk« – indrømmer. Den centrale problemstilling for Dyrvik er: »hvilke udfordringer statsledelsen (i København) mødte i tiden 1648-1720«, og hvordan de blev tacklet m.h.t. hovedstaden, m.h.t. Danmark og m.h.t. Norge. Bogtitlens adjektiv »truede« er derimod velvalgt, for hele perioden domineres af forholdet til det ekspansive Sverige og rigernes forholden sig til dette.

Det mest interessante ved bind 3 er netop at se på, hvordan – og hvor forskelligt – regeringen i København handlede i henholdsvis Danmark og Norge med hensyn til det store »resurseuttak«, som var nødvendigt for at stå tilstrækkeligt forberedt og stærkt over for Sverige. Det vil sige, hvorledes var de skattemæssige, økonomiske og administrative tiltag, der var nødvendige for at kunne skabe og opretholde land- og sømilitær. Bogens styrke ligger i at sammenligne den forskellige udvikling i de to riger i hele forløbet – især er det interessant efter 1660, da rigerne havde været tæt på en adskillelse, ja endog en egentlig udslettelse. Skatte-, militær- og magtstatens opkomst og gennembrud er naturligvis det overordnede aspekt, og det belyses og diskuteres glimrende med et væld af empiriske eksempler.

Afsnittene om årene 1648-1660 er skildret med stor indsigt, men er ved en nærmere betragtning et stykke Danmarkshistorie, hvor lydlandet Norge i hele den politiske udvikling spillede en beskedne rolle. Frederik III's brug af begrebet arverige om Norge var mest til indenrigspolitisk brug – altså i kampen mod rigsrådet. Den flotte overskrift »København og Norge alene« er overdreven. Hvis København og Danmark var gået til grunde 1658-59, havde det næsten kunnet være det samme med Norge. Ja undskyld mig!

Selv om årene lige efter 1660 igen på det formelle plan i hovedsagen handler om København og Danmark – det giver næsten sig selv, for det var jo her det nye styre først skulle have etableret sin basis – så følger fra kap. 8 nogle glimrende analyser af og overvejelser over administrationen i såvel Danmark som Norge. De to rigers dybt forskellige grundbetingelser og sociale struktur kommer klart frem, og den gamle idé – udformet af det nye norske riges historikere efter 1814 – om, at Norge blot blev udbyttet og søgt ensrettet af regeringen i København, bliver manet i jorden. Bønderne i Norge blev faktisk mildere beskattet end deres danske standsfæller. Mens den danske matrikel blev fælles skattegrundlag for hele Danmark, løb den norske matrikel ind i mange vanskeligheder, og et ensartet beskatningsgrundlag blev aldrig indført. Forfatteren ser som årsag hertil, at regeringen ville undgå et evt. frafald fra norsk side ved denne betydeligt lempeligere beskatning af nordmændene.

De tilløb, der havde været til norsk separatisme, kom især frem under krig og krise, og midlertidigt selvstyre blev administreret af særligt udnævnte statholdere som f.eks. Hannibal Sehested i 1640erne og senere af Ulrik Fr. Gyldenløve i 1670erne, og det blev i sidste instans betragtet som en ekstraordinær tilstand, der snarest muligt skulle bringes til ophør.

Etableringen af det nye regimes administration gennemgås meget detaljeret og veldokumenteret, og de betydelige forskelle i lokaladministrationen i Danmark og Norge påpeges. Hvor det norske administrative apparat blev opbygget som en egentlig offentlig administration, inddrog den danske regering – trods oprettelsen af de nye amter og amtsforvaltninger – det dominerende lag af private godsejere i lokalstyret (i bl.a. skatteopkrævning og udskrivning af bondesoldater). Danmark forblev på den måde feudaliseret, idet forskellen til tidligere alene bestod i, at kredsen af gammeladelige jordherrer nu udvidedes med borgerlige og udenlandske jordbesiddere.

Det er i det hele taget den sociale, økonomiske og administrative side af sagen, der har forfatterens store interesse, og her graves der virkelig dybt for at dokumentere forskellene. De mange detaljer kan sommetider virke overvældende, men den velskrevne diskuterende redegørelse standser dog også ind imellem op og debatterer bl.a. spørgsmålet, om det var rigtigt, at 1660 markerede enden på standssamfundet og skabte et helt nyt rangssamfund. Med god ret hævder forfatteren, at stændersamfundet fortsat var den afgørende struktur, og at rangssystemet alene repræsenterede en tilpasning af stændersamfundet til det nye politiske system med den nye adel og de nye rangklasser. Også i kap. 11 om enevælden i praksis og dens sociale basis fortsættes sammenligningen mellem de to riger – nu holdt op mod bl.a. forskellige marxistiske teorier om de nye borgerlige kapitalisters betydning for enevældens opkomst. Danmark fortsatte i feudalt regi, idet den opkommende hovedsagelig københavnske borgerstand, der havde ydet styret kæmpelån, nu blev tvunget over i godsejerrollen og dermed »ufarliggjortes«, mens Norges særlige sociale struktur med få feudale træk og få storgodser fik regeringen til at handle helt anderledes. Den skabte i Norge sin magtbasis ved hjælp af den opkommende norske borger- og embedsmandsstand – altså efter nogle teorier en mere moderne kapitalistisk udvikling end i Danmark.

En væsentlig del af de norske skatter gik fast til Danmark, og skatte trykket i Norge var mere behersket end i Danmark. Den norske trælastudførelstold udgjorde til gengæld en langt større del af provenuet fra Norge. Byerne og embedsmændene undgik i første omgang regerin-

gens umættelige afgiftsbehov, men ekstraordinære skatter under krigene ramte efterhånden den mere velstående borger- og embedsmandsstand ganske hårdt.

Den enevældige regering førte en merkantilistisk økonomisk politik – først og fremmest rettet mod byerhvervene. Også her var der stor forskel på Norge og Danmark, idet Norges specielle træproduktion og mineralressourcer udnyttedes og støttedes kraftigt, og ikke mindst Norges skibsfart udvikledes i de sidste årtier af 1600-tallet. København havde som opkommende metropol indlysende nok regeringens store interesse og støttedes massivt, hvilket gav stødet til de danske provinsbyers tilbagegang.

Afsnittet om kulturlivet under enevælden handler fortrinsvis om det nye ceremoniel, der efter fransk forbillede kom til at præge hoffet, og som med sine pompøse dåbs-, bryllups- og begravelsesceremonier (incl. kongerejser til Norge) skulle styrke det nye styres legitimitet. Her kunne et andet grundlæggende element i den europæiske enevældes bestanddele, nemlig oprettelsen af det kongelige bibliotek og det kongelige kunstkammer, have været fremhævet. Også i forholdet til kirken søgte det nye regime dominans bl.a. ved at sætte sig på alle udnævnelser og bringe fælles liturgi og gudstjenesteordning ud i begge riger. Her var uniformering en klar målsætning. Det korte afsnit om kulturen munder ud i en skildring af de to kulturer – elitens og folkets, uden at bøndernes kultur overhovedet er nævnt. I dette afsnit savner anmelderen flere nuancer og undrer sig over, at et andet element – borgerskabets og embedsmændenes egen kultur, der så småt begynder at danne sig bl.a. i form af udviklingen af en forsigtig, men dog formuleret offentlig mening – er helt uomtalt. Her kunne det have været interessant at høre om de større norske byer Bergen, Kristiania og Trondheim i en sammenligning med Danmarks byer – i hvert fald med København, der for første gang oplever nyhedsblade, flyveskrifter, kaffehuskultur m.m.a. Pietismen er nok nævnt, men dens indflydelse på samfundets opfattelse af de svage og de reformer, der trods alt indførtes (e.g. fattigforsorg, kirkeskole- og vaisenhusbyggeri m.v.) er ikke nævnt. Afsnittet er sammenlignet med dem om sociale og økonomiske forhold noget kortfattet.

Som allerede samtidens iagttagere, bl.a. englænderen Molesworth, udtalte, var enevældens forsøg på uniformering mest markant i udarbejdelsen af Danske Lov og den tilsvarende Norske Lov, der for første gang skabte ordentlige retslige relationer mellem autoriteterne og indbyggerne i de to riger, der også her ensrettedes, dog med enkelte dokumenterede forskelle.

Udenrigspolitikken – problemet med Sverige – er udførligt og kyndigt behandlet, og vurderingen af det endelige resultat i 1720 med freden i Frederiksborg ligger på linie med andre nyere historikers vurdering, nemlig at Danmark-Norge kom ud af de mange krige med skindet på næsen, og at i hvert fald Sverige var banket på plads og »ufarliggjort«. Det er interessant at se dokumenteret, at et egentligt systematisk samvirke mellem flåde og de to adskilte hære først for alvor kan konstateres under den store nordiske krigs sidste år.

Det velillustrerede bind,¹ der særdeles kompetent fører os rundt i de to rigers fælles, men på mange måder forskelligartede historie i en lang krisetid, lider kun af én alvorlig brist, nemlig at der ikke lægges ud med en historiografisk redegørelse og diskussion af den tidligere udforskning af perioden 1648-1720. Det er ikke tilstrækkeligt med Knut Myklands indledning i værkets første bind. Netop fra denne periode, hvor den danske indblanding for alvor bliver sat i system, og hvorfra alle pejorative (dansenatten, den uægte lodning etc.) fra norsk side har hentet deres begrundelser, og fronterne mellem de to riger under fællestiden er blevet trukket op, burde have været skildret historiografisk. I stedet må vi tage til takke med citater fra og henvisninger til historikere spredt rundt i hele bindet. Og en historiker som Edv. Holm, der dog som den første skrev om Danmark-Norge 1660-1720, er ikke nævnt for den indsats. Det går bl.a. ud over konklusionen »tilbageblikk«, hvor der citeres adskillige yngre som ældre forfattere, der kun tidligere har været strejft. Den arrige og upålidelige englænder Molesworth, der havde helt særlige grunde til skrive sin Danmarks-beskrivelse, citeres flere gange helt overflødig, bl.a. fordi Dyrvik selv gør op med flere af hans synspunkter.

At netop Dyrvik efter sin tour de force rundt i det store materiale og med sine mange pointer og nye nuancerende betragtninger samt afvisninger af gamle myter falder tilbage til at citere T.H. Aschehougs tidsbestemte, konservative og evolutionistiske karakteristik af forholdet mellem de to riger (at fælleskabet med Danmark modnede Norge til selv at skabe sin fremtid som rige) er for mat en afslutning på denne nye fremstilling af en vigtig epoke i Danmark-Norges historie.

Med Ståle Dyrviks fremstilling har vi fået en professionel, velskrevet og nuanceret redegørelse, der giver en glimrende – til tider meget detaillert – indføring i og oversigt over de to rigers historie under de to første generationer af den unge enevælde og som især, hvad angår

¹ Illustrationen p. 15 af Resens fugleperspektiviske København fra 1674 er alt for elskværdigt beskrevet. Der er tale om en utopisk gengivelse af København, hvor Christianshavns Kvarter er gjort tre gange større end virkelighedens.

administrative, skattemæssige, lovgivningsmæssige og socioøkonomiske forhold, rummer en mængde nyt stof og gode – indimellem overraskende – sammenligninger mellem de to rigers forhold.² Forfatteren når således sit mål fra indledningen, nemlig at besvare spørgsmålet om, hvordan og hvorvidt regeringen tacklede de udfordringer, den stod overfor, og at det i det store og hele lykkedes den at overvinde de mange faretruende situationer. Forfatteren er diskussionslysten, skriver godt og prægnant og afprøver generelle teorier på det dansk-norske materiale. Det kulturelle aspekt er mere sporadisk omtalt, men dog i hovedtrækkene tilstede og alene den historiografiske side af sagen forekommer for spredt og usystematisk behandlet.

Mens Ståle Dyrvik i sit omfattende forfatterskab har skrevet om 1700-tals norsk historie og lokalhistorie og med bind tre er rykket noget tilbage i tid, forholder det sig omvendt med forfatteren til bind 4 (1720-1814): Ole Feldbæk. Egentlig skulle man tro, at Feldbæk efterhånden måtte være træt af »sit« 1700-tal, som han i de seneste 30 år har dyrket på kryds og tværs og efterhånden er blevet experten i. Med udgangspunkt i disputatsen om storhandelen under dansk flag i årene omkring 1800 har Feldbæk været med til stort set al bredere dansk historieskrivning om det 18. årh.: generelle videnskabelige og populære Danmarks-historier, ja sågar også som bidragsyder til Aschehougs Norgeshistorie og dertil den danske identitetshistorie, søfartshistorie, administrationshistorie og nu – på bedding – den udenrigspolitiske historie. Det er ikke for meget sagt, at Feldbæk er blevet vor tids Edvard Holm. Men ikke desto mindre tager forfatteren fat på sit emne med en stor oplagthed og energi og ligesom Holm med inddragelse af hertugdømmerne som den tredje komponent i den dansk-norske historie.

Bogen er delt op i tre overordnede kronologiske afsnit 1720-1772, 1772-1807 (hver især igen inddelt i en udenrigspolitisk, en økonomisk-social og en kulturel del), endelig krigsårene 1807-14 og skæbneåret 1814 med Norges tab for helstaten som konsekvens. Derpå følger et konkluderende afsnit og til sidst et mindre forpligtende rids af de dansk-norske relationer op til vore dage. Illustrationssiden er som i foregående bind af høj kvalitet og særdeles instruktiv.

Med udgangspunkt i hovedrigets særlige udsatte geostrategiske position med Øresund og bælteerne tildeles de europæiske stormagters rivalisering en afgørende rolle for Helstatens beståen og tilsidst dens kløvning i skæbneåret 1814. Sverige var jo efter 1720 pacificeret, og pro-

² Forfatteren, der indledningsvis anfører, at han helst havde skrevet på nynorsk, har af hensyn til den danske læser skrevet på bokmål. På side 174 er der dog i hvert fald tre ord, der har voldt anmelderen lidt besvær: blaff, afdabbing og rukkel.

blemerne med at holde helstaten sammen var alvorligst i hertugdømmerne med den gottorpsk-russiske trussel mod Holsten og Slesvig. Den danske regering førte i perioden indtil Det store Mageskifte mellem gottorperne og den danske konge i 1773 en stabiliserings- og status quo-politik. Efter 1773 var det igen den svenske trussel om at bemægtige sig Norge, der optog regeringen i København – omend man mellem linierne aner, at når det kom til stykket, var hertugdømmerne alligevel vigtigere end Norge. Da Frederik VI fik kniven på struben i 1814 var der i alt fald ingen tvivl.

Vi får altså i virkeligheden en historie om den værgeløse småstat over for rivaliserende stormagter, en stat som var uden mulighed for på væsentlig måde at kunne præge udviklingen, og som hele tiden måtte indordne sig under de skiftende udenrigspolitiske vinde.

Det er i det hele taget interessant, at her i magtstatens klassiske epoke virkede den »stærke« danske statsmagt faktisk ikke særlig magtfuld. Gang på gang tog den initiativ til nye love, regulerende indgreb, nye skatter etc. og måtte i adskillige tilfælde, hvad Norge og hertugdømmerne angår, blæse retræte, ja rent ud opgive de lancerede initiativer. Det gjalt således en fælles skolepolitik i Danmark og Norge fra 1739, der i Danmark blev standset af godsejerne, men som i Norge ved hjælp af bøndernes egen organisering deraf (omgangsskolerne) medførte en meget høj læsefærdighed i løbet af et par generationer. Med den store ekstraskat fra 1762 gik det lige omvendt; den blev på grund af befolkningens protester en fuldstændig fiasko i Norge, mens den fastholdtes i Danmark og hertugdømmerne til 1812. Et forsøg på fra regeringens side at regulere trælastexporten fra Norge for at undgå en for voldsom skovhugst måtte også opgives. Men som forfatteren ser det, var regeringen præget af en høj grad af pragmatisme. Det er klart, at der blev taget vidtgående hensyn til såvel hertugdømmernes ridderskab som til de danske godsejere, og det var da heller ikke regeringen, der tog initiativet til de danske landboreformer. Først fra ca. 1800 begyndte Frederik VI et iøvrigt lidet vellykket forsøg på at gribe ind i kirke- og sprogforholdene i hertugdømmerne (det første eksempel på en egentlig danificeringsproces).

Hertugdømmerne fik imidlertid både universitetet i Kiel og centralbanken i Altona, mens sådanne institutioner blev nægtet nordmændene med henvisning til faren for, at der her skulle kunne blive tale om fremtidige centre for norske selvstændighedsønsker.

Den økonomiske politik var præget af de forskellige grundvilkår, som prægede det træ- og metalproducerende Norge på den ene side og de landbrugsdominerede Danmark/Hertugdømmerne på den anden

side. Og så var der jo endelig hovedstaden, hvor regeringen i hele perioden favoriserede København som produktions- og handelsmæssig dynamo i Helstaten. Først under en direkte merkantilistisk politik, som der efterhånden blev slækket på fra 1770'erne og frem. Da var imidlertid Københavns dominans så afgørende, at liberaliseringen egentlig ikke havde den store ændrende effekt. Nordmændene, der længe havde klaget over at være blevet forfordelt, benyttede kun i ringe grad liberaliseringen til at gøre sig gældende i den internationale storhandel. Også den kendte styring af jernexporten fra Norge (jernmonopolet fra 1730) og det danske kornmonopol på Norge fra 1735 behandles, men forfatteren påpeger her, at de mange dispensationer der gaves, i virkeligheden rejser spørgsmålet om, hvor effektivt regeringens politik gennemførtes. Endelig kan det fremhæves, at det gamle billede af Norge som et lavskattelands fortsat er gyldigt i perioden her – ja endnu bedre dokumenteret end tidligere.

Særlig interessante er de kulturelle kapitler, der indgående diskuterer så vigtige forhold som den gryende nationalfølelse og dannelsen af en borgerlig offentlig opinion. Hele spørgsmålet om det gryende danske nationale element har Feldbæk behandlet i andre sammenhænge, men det er interessant at se den danske udvikling i sammenligning med Norge og hertugdømmerne. Mens sproget ikke spillede nogen rolle hverken i hertugdømmerne eller i Norge før 1814, så var det helt afgørende for den danske identitetsudvikling, der snart kom i modsætning til tyskheden. For nordmændene var landets geografi og historie vigtigere for dannelsen af en norsk identitet, men egentlige løsrivelsestanter kommer overhovedet først på tale under krigen 1807-1814. Mangesprogetheden i hertugdømmerne oplevedes endnu ikke som noget problem.

Fra midten af 1700-tallet inviterede enevælden til offentlig debat om samfundsforholdene, og en offentlig mening begyndte at udfolde sig med skyldig hensyntagen til, at Gud og enevælden ikke var til diskussion, jvf. her forfatterens indledning med mottoet over helstaten: Frygt Gud, Ær Kongen. Bl.a. begyndte her fædrelandsdebatten, hvor Tyge Røthes bekendte internationalistiske holdning hurtigt blev erstattet af nordmanden Eiler Hagerups fødestedskriterium, der førte lige frem til den temmelig enestående Indfødsretslov af 1776. En systematisk helstatspatriotisme (propaganda) sattes nu i scene med Suhms og Mallings værker om helstatens lyksaligheder. I 1770 havde Struensee afskaffet censuren, og da ingen efter hans fald 1772 officielt ville genindføre den, var der stadig et vidt råderum for opinionsdannere. Ikke mindst fra 1784-kuppet og frem til 1799-forordningen om »trykkefrihed«, der

atter indførte censur, udfoldede der sig en livlig debat, der kom til udtryk i aviser, tidsskrifter, pjecer, bøger m.v. Med den norske historiker Jens Arup Seips udtryk blev enevælden efterhånden opinionsstyret. Mens de danske nationale/fædrelandssindede synspunkter og holdninger – ikke mindst under indtryk af Struensees tyske regimente – nu folgede sig kraftigt ud i hovedstaden, hvor borgerne og de danske embedsmænd kritiserede den massive overvægt af tyskfødte og -talende ved hof og i regering og administration (kulminerende med Tyskerfejden 1789), var situationen i Norge, som Nordahl Bruun i 1773 havde formuleret det, at Nordmændene havde to fædrelande, et nationalt og et politisk.

Holdninger, der udviklede sig videre i den »fornuftige norske patriotisme«, der bl.a. krævede et eget norsk universitet. Det er imidlertid karakteristisk, at den norske patriotisme aldrig så hverken det danske sprog som et problem endsige danskerne som sådan som fjender. Borgerskabet/embedsmændene i såvel Norge som i Danmark og det vil især sige i København havde under den lange fri offentlige debat lagt sig i spidsen og bragt enevældestaten i defensiven. Det gamle nedarvede begrebspar konge og undersåt var ved at glide over til begreberne stat og borger med enkelte antydninger af det 19. årh.s sejrende begrebspar fædreland og folk, som forf. så udmærket udtrykker det p. 265f.

Krigen 1807-14 gennemgås relativt grundigt, og ikke-specialister kan glæde sig over de nuanceringer, som forfatteren kan levere, idet de enkelte krigsår var uhyre forskellige. Nok var der nød i Norge, men kun for alvor i 1809 og 1812. Endelig gennemgås det fantastiske år 1814, der startede med et Norge under Helstaten, senere var vidne til oprettelsen af en selvstændig norsk stat under tronfølger Christian Frederik fra Danmark, og som sluttede med personalunionen mellem Sverige og Norge på grund af den europæiske politiske situation.

Af de mere generelle indsigter, som man kan uddrage af Feldebæks bog, er det mest tankevækkende vel egentlig, at enevælden på sit højdepunkt 1720-1800 i virkeligheden var særdeles svag og afhængig af konjunkturerne. Om en egentlig målbevidst og konsekvent politisk ledelse kan man slet ikke tale. Forfatteren karakteriserer denne politik som pragmatisk (en fra-sag-til-sag-politik) og er meget forstående over for de dilemmaer, som styret – ikke mindst Frederik VI – befandt sig i under presset udefra. Det er næsten, som om Helstaten ikke kunne undgå et sammenbrud. Man kunne vel også indtage et mindre »deterministisk« synspunkt og mere kritisk analysere den danske regerings handlemåde og hele politik. Hvorfor lykkedes det for eksempel Sverige, der dog også

var en tredierangsmagt, at udkæmpe og tabe ikke mindre end tre krige mod stormagten Rusland og alligevel vinde Norge under slutspillet i Wien i 1814-15. Selvfølgelig var Frederik VI i klemme mellem fastlandsfrankrig og sømagtsengland, men det var den svenske regering sandelig også incl. regentkriser, tronskifter og nederlag »en masse«. I 1814-15 kom selv Frankrig ud af nederlaget med skindet på næsen, mens Frederik VI virkelig var en af de store tabere. Måske er billedet af den danske konge og hans ledende regeringsmedlemmer lidt for venligt, og forfatterens egne resultater af undersøgelsen af den udfordrende danske »neutrale« konvojering i de gode år til 1807 er gledet vel meget i baggrunden i denne bog.

Det fremgår af Ole Feldbæks redegørelse, at Helstatens dele var af forskellig betydning og vægt i det helstatslige regie, og det er jo beklageligt at sige det, men Norge fremtræder klart sekundært i forhold til hertugdømmerne, og det ses også klart af det faktum, at Norges forsvinden fra fællesskabet i virkeligheden var glemt i Danmark ganske få år efter 1814, ja man kunne endog fra dansk side i allerede i 1815 hævde, at Norge slet ikke var (økonomisk) uundværlig. Danskerne har aldrig haft en norsketid, mens nordmændene jo har haft en dansketid.

I det sidste perspektiverende kapitel trækker forfatteren nogle lange linier over de fortsatte tætte kulturelle forbindelser mellem de to riger/lande og fremhæver med rette, at den hurtige adskillelse medførte, at Norge og Danmark undgik egentlige krigshandlinger i forbindelse med det nationale opgør, der på den ene eller anden måde ville være kommet i det nationalistiske 19. århundrede.³

Til slut må det fremhæves, at vi med Ole Feldbæk er i godt selskab. På trods af at han har været i emnet mange gange før, er det lykkedes ham at levere en velskrevet, afbalanceret og systematisk indtrængende skildring af fællesskabets sidste epoke.

De to afsluttende bind i Danmark-Norges historie tjener begge forfattere til ære. Vi har fået to nuancerede, engagerede og velskrevne fremstillinger, der samtidig med, at de er en slags status over, hvor langt forskningen er kommet, tillige peger på emner, der stadig trænger til yderligere udforskning og klargørelse.

Helge Gamrath

³ Anmelderen vil nødig være for pedantisk, men må alligevel påpege, at der i bd. IV har sneget sig lige lovlig mange små trykfejl ind i teksten. E.g. p. 66, 81, 86, 88, 120, 121, 169, 186, 204, 224, 225, 284, 349, 355, 374 & 380.